

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Plevna

Издание Publication	Кризите като катарзис – политически, социални и културни измерения на екстремните ситуации в историята Crises as catharsis – political, social and cultural dimensions of extreme situations in history
Том / година Volume / year	I / 2022
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Plevna, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Величка Тодорова Velichka Todorova
Институция Affiliation	Исторически музей „Искра“ – Казанлък Historical Museum “Iskra” – Kazanlak
Заглавие Title	КРИЗАТА С COVID-19 – КАТАРЗИСЪТ НА НАШЕТО ВРЕМЕ THE COVID-19 CRISIS – THE CATHARSIS OF OUR TIME
Страници Pages	415–423
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-1-415/

КРИЗАТА С COVID-19 – КАТАРЗИСЪТ НА НАШЕТО ВРЕМЕ

Величка Тодорова

Исторически музей „Искра“ – Казанлък

Резюме: Изследват се понятието „криза“, теоретичните подходи, причините, видовете, типологията, динамиката на кризите. Посочва се, че кризите носят едновременно негативен и положителен заряд и последствия, опасност от регресия и разруха на системата, както и възможност за преход на системата на по-високо ниво на развитие. Разкриват се спецификата и всеобхватността на кризата с COVID-19 в съвременния свят. Анализират се съвременните концепции за изход от кризата, за спасение на човечеството от рисковете, пред които е изправено. Очертани са двете основни концепции, лансирани от Клаус Шваб и глобалния елит, от една страна, и от Русия и Китай, от друга.

Ключови думи: криза, капитализъм, COVID-19, система, човечество, рестартиране

За последните няколко десетилетия научните, технологичните и социалните иновации промениха съществено света. Нарастващата комплексност на обществото и взаимовръзките между различните му сфери – икономика, геополитика, наука, технологии, култура, сигурност, екология, са безпрецедентни по своя характер за цялата история на човечеството. Това е съпроводено и с нарастваща бедност, мизерия, несигурност, социална несправедливост, масова безработица, социални вълнения, въоръжени конфликти, хаос, климатични и екологични проблеми, които са пряка последица от поляризирания свят и политико-икономическата система, самоопределяща се като либерален капитализъм през последните десетилетия. Към тези остри проблеми се прибавя и пандемията от COVID-19 с всички произтичащи от това здравни, социални, икономически и хуманитарни проблеми. Тези обстоятелства поставят под въпрос бъдещето развитие, благосъстояние, сигурността и дори самото оцеляване на човечеството. Експерти, анализатори, политици и учени от няколко години предупреждават, че съвременното общество е изправено пред дилемата цивилизационна

промяна или самоунищожение. Причините за възникналата ситуация са много и твърде разнообразни – икономическа, здравна криза, остри енергийни, екологични, политически, ценностни, социални проблеми и протести, демографски и регионални конфликти и пр. Едно от най-често срещаните определения за ситуацията в света е „криза“.

Кризата, в която се намират България и светът, е всеобхватна и задълбочаваща се. В последно време думата „криза“ звучи много често и тя се превърна в значимо явление в живота на хората. Понятието „криза“ идва от старогръцки език: κρίσις – krisis или crisis, и означава „решение, повратен момент, преходно състояние, прелом, при който съществуващите средства за постигане на целите са вече неадекватни и възникват непредсказуеми ситуации и проблеми“. Така в самия произход на думата е заложено множественото значение с най-малко три измерения: от една страна, трудна ситуация, влошаване; от друга, висок интензитет, динамика; от трета, решение, отсъждане, присъда. В модерността употребата на думата „криза“ се разширява и се прехвърля в други сфери – икономическа, социална, военна, но особено политическа. Бунтове, революции, политически разриви и пр. водят до дестабилизации, които се определят като кризи. Характерен момент на кризата е очакването на решение. Ако кризата има голяма продължителност, тя не е криза, а упадък, разруха¹.

Често напоследък се посочва като различен вариант за осмисляне на кризата китайската дума (и символ) за криза, изписвана с два различни йероглифа, които означават „опасност“, но и „възможност“. В обществен план „криза“ означава нестабилно и опасно положение, свързано със здравни, икономически, екологични, енергийни, политически, ценностни, морални, дипломатически или международни проблеми (<https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0>).

Всяка система, включително обществото, достига до екстремни състояния и не е застрахована от критично натрупване на вътрешни противоречия, както и от деструктивни външни въздействия, които могат да предизвикат сблъсък на нейните функции и функциониране или възникване на различни кризи, които са обект на изследване и изучаване от социологията, философията, икономиката и редица други хуманитарни науки. Съществуват два типа разбирания за кризисните ситуации и явления. Първото е, че кризата е признак за нежизнеспособността на системата и за нейния скорошен упадък. Второто, както доказва и практиката, е, че кризите са не само проверка на издръжливостта, но и стимул за подобряване на функционирането на системата.

¹ Koselleck, R., Richter, M. Crisis. – Journal of the History of Ideas. Vol. 67, No. 2, April 2006, pp. 357 – 400. <https://www.etymonline.com/search?q=crisis>; Liddell, H. G., Scott, R. krisis. Perseus: A Greek-English Lexicon.; Masur, G. Crisis in History. – Dictionary of the History of Ideas: Selected Study of Pivotal Ideas. Wiener, Philip P. New York: Charles Scribner's Sons, 1973, 1, p. 589).

Преди всичко кризата предполага съществуването, наличието на определени проблеми, които налагат промени и корекции в развитието на системата. В много случаи те се определят от наличието на две или повече противостоящи, конфронтиращи се страни, които предлагат свои варианти за решение или изход от кризата. В такива случаи кризата се възприема, а и реално представлява крайно изостряне на противоречията в системата и я заплашва с прекратяване на нейното съществуване или в по-добрия случай ситуацията се характеризира с блокиране на обичайните регулиращи механизми. Причините и последствията на кризата зависят, на първо място, от характера и състоянието на системата. Наред с това причините имат обективен и субективен характер. Обективните произтичат от периодично възникващи вътрешни потребности от модернизация. Кризата може да възниква и от грешки, породени от избора на стратегия на развитие, от външни въздействия или от текущи обстоятелства. Докато субективните причини за кризата са породени не само от грешки в управлението, но и от различни форсмажорни събития от рода на техногенни или природни катастрофи, пандемии или стихийно бедствие. „Друг източник на сериозни проблеми в работата на системата могат да бъдат не проявени или неотчетени несъвършенства в системата на управление, както и приемането и прилагането на рисковани решения.“ (Антикризисно управление: Шпаргалка. Понятие кризиса и причины его возникновения, booksonline.com.ua.)

Основна характеристика на кризите е тяхното многообразие. То се проявява не само във възникването на причините и техните последствия, но и в същността на самата кризисна ситуация. Важно е да се отчита, че съществуват т.нар. системни кризи, когато в резултат на отказ в работата на един елемент на системата излизат от строя и други елементи. Така, при проблеми в икономиката например, може да се провокират социални взривове, а като последствие от тях – и политическа криза. Всъщност тази верига от действия може да се развие и в друга посока. Това не е единствената възможна посока на действие. Възможен е и преход на системата към ново, по-високо и усъвършенствано развитие. Нужно е да не се изключва и забравя, че за кризисните ситуации е характерен както позитивен потенциал, така и опасност. Един от вариантите за решение на криза е регресивният път, регресията, тоест връщането на системата на по-ниско ниво на развитие.

Несъмнено днес светът е в състояние на криза и на трансформация и промени. Този проблем е обект на внимание и на изследване за мнозина световноизвестни учени от преди столетие. Още повече, мнозина са учените, които твърдят, че светът днес силно напомня на света преди едно столетие, във времето след Първата световна война. Тога-

ва Освалд Шпенглер² пише двутомния си труд „Залезът на Запада“, а през следващите десетилетия Арнолд Тойнби³ потвърждава пророчествата му в многотомното „Изследване на историята“. Творчеството на футуролога Алвин Тофлър⁴ е не само предизвикателство, но и предупреждение за човечеството за това, което предстои да случи. Въпреки изминалото време теорията на А. Тофлър за Третата вълна звучи актуално и съвременно. Според него Третата вълна означава революционна промяна за човечеството, която принципно ще промени човешката история. Тя е скок в историята на човечеството. Тофлър е затруднен в опита си да формулира тази промяна, и изброява редица съвременни явления, които несъмнено оказват голямо влияние върху промените: компютрите и информационните технологии, новите енергии и биологичната революция, новият геополитически баланс и невероятното ускоряване на промените, стремежът към децентрализация на властта успоредно с огромна концентрация на ресурси – финансови, кадрови, технологични. И днес звучи предизвикателно предупреждението на А. Тофлър: „Нашето отношение към пазарните механизми не бива да бъде теологическо. Пазарът не е религия, той е инструмент. А никой инструмент не е в състояние да върши всичко“ (Тофлър, 1991, с. 129). Като резултат от тези разсъждения авторът призовава към дългосрочно стратегическо мислене. Тофлър диагностицира като „шок от бъдещето“ всичко, което се случва с хората, организациите и с цели държави, попаднали във въртопа на ускорената промяна, развиваща се по-бързо от възможностите им да се приспособят към новото.

² Освалд Шпенглер (1880 – 1936) е немски философ и историк, един от основоположниците на философията на културата. Завършва университетското си образование в Мюнхен, Берлин и Хале и започва да преподава математика в Хамбург. Впоследствие се отказва от преподавателската си дейност, за да се посвети изцяло на своя основен труд „Залезът на Запада“ – историческо произведение, синтез на политикономия, политика, наука, математика, скулптура и музика. Книгата описва различните значими култури в човешката история, които са подобни на биологичните организми: те се раждат, развиват, угасват и умират. Философът разграничава осем главни културни формации и три главни естетически нагласи в европейската култура: аполоновска, магическа и фаустовска. Според него историята се развива циклично и е лишена от смисъл. Всяка култура е предопределена от своето наследство, своите ценности и чувството за съдбовност. Освалд Шпенглер, „Залезът на Запада“ < <https://iztok-zapad.eu/osvald-shpengler> >

³ Арнолд Тойнби (1889 – 1975) е не само наследник на идеите на О. Шпенглер, но и до голяма степен развива концепцията за цикличното движение на историята, подкрепяйки я с още повече исторически материал, изследвайки още повече страни, народи, цивилизации – както древни, така и съвременни. В своето огромно 12-томно произведение „Съзнание на историята“ той описва 21 цивилизации. Чолаков, Л. Историческите цикли на Арнолд Тойнби (10.08.2019) < <https://iskamdaznam.com/istoricheskite-cikli-na-arnold-tojnbj/> >

⁴ Алвин Тофлър, един от големите футуристи и визионери, е роден в Ню Йорк и произхожда от еврейско имигрантско семейство, пристигнало в САЩ от Полша. Завършва специалност „Английски език“ в Нюйоркския университет, по-късно става журналист и кореспондент, пишещ за различни издания, изготвя изследвания по поръчка на големи корпорации, като IBM и Хероx, консултира редица водещи компании и много правителства, в т.ч. на САЩ. Изключително е влиянието му върху бизнес лидери и ключови политици навсякъде по света, особено в Азия и по-специално в Китай. Много от текстовете си Тофлър написва в съавторство със съпругата си Хайди. Неговата репутация на гуру на постиндустриалната епоха се дължи преди всичко на трилогията, включваща книгите „Шок от бъдещето“ (1970), „Третата вълна“ (1980) и „Трусове във властта“ (1990). Спасов, О. Алвин Тофлър (1928 – 2018). Гуруто на постиндустриалната епоха. – Култура, бр. 25, 08.07.2016 г. <<https://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/24942> >

Същевременно в средата на XX в. Арнолд Тойнби също отправя предупреждения за наближаващите дълбинни обществени промени и признаците, които той анализира. Той разглежда растежа и упадък на цивилизацията като духовен процес, пише, че „човек постига цивилизацията не като резултат от превъзходна биологична дарба или географска следа, а като отговори на предизвикателствата в ситуация на особена трудност, която го кара да прави безпрецедентно усилие“ (Тойнби, 2001, т. 1, с. 570). Внимателното припомняне и вглеждане в историята назад във времето дава достатъчно и неопровержими доказателства в подкрепа на тезата на големия учен. Според Тойнби съвременната му цивилизация в XX в. е обладана от симптоми на криза. „Цивилизацията се е зародила от социалната несправедливост... Социалната несправедливост е една от двете специфични болести на цивилизацията, идващи от най-ранната дата, за която имаме оцелели сведения. Другата ѝ специфична болест е войната. Днес цивилизацията е достигнала до криза в резултат на безпрецедентния напредък на техниката в последно време в Западния свят. За да не позволим на цивилизацията сега да стане инструмент в ръцете на нейното собствено разрушаване – а вероятно и за унищожаването на самите нас – ще трябва да премахнем и институцията на войната и да постигнем радикално реформиране на социалната справедливост“ (Тойнби, 1993, т. 2, с. 849 – 850). Несъмнено това предупреждение е насочване и предизвикателство и към нашето време.

В последното десетилетие е събран огромен арсенал от литература, изследвания за дълбоките промени, които предстоят, за кръстопътя, пред който е изправено човечеството, и за неизбежността от избора на нов път, нова парадигма за човечеството. Рухването на източноевропейския социализъм се възприемаше като окончателна победа на капитализма, но всъщност се превърна в предпоставка за засилване на неговите противоречия в резултат на неолибералната глобализация и липсата на алтернативен образец. В разгара на пандемията светът получи „оферта“ от световната олигархия за бъдещото му преформатиране. Според Боян Чуков се очаква светът в недалечно бъдеще да се състои от 1% супербогати хора, или т.нар. елит, а останалите 99% ще живеят в „цифров концлагер“ и ще се радват на това, което олигархията все пак им предоставя снизходително, за да съществуват. (<https://akcent.bg/?i=52448>)

Глобалното напрежение и несигурност в света се задълбочават и от пандемията от COVID-19 и недоверието в здравеопазването, от технологичната дестабилизация, рекордната миграционна криза, нарастващото социално напрежение, растящите страхове от глобализацията, политическата поляризация и др. В тази плашеща мнозина си-

туацията глобалният финансов и политически елит се събира веднъж годишно на икономическия форум в Давос и се опитва да търси и предлага своето виждане и път за развитие на човечеството. На 3 юни 2020 г. Клаус Шваб⁵ (президент на форума в Давос) и принц Чарлз обявиха с голям патос началото на Голямото рестартиране (The Great Reset), като имат подкрепата на най-мощните глобални сили в света. Този план за „рестартиране на света“ е новото мото на политическа система, която претендира да създаде ново човечество. Всъщност под предлога COVID-19⁶, представен като „обществена, универсална и екзистенциална заплаха“, в действителност се говори за „*предефиниране на нашето човечество*“, за *провеждане на „индивидуално рестартиране“ в рамките на „нов социален договор“*. (Голямото рестартиране. The Great Reset. <https://uaklamat.blog.bg/biznes/2021/01/26/goliamoto-restartirane-the-great-reset.1746255>)

Смята се, че визията на Световния икономически форум за „голямото рестартиране“ отива отвъд представата за икономически реформи или мерки за справяне с пандемията. Говори се за промени, които да направят обществото приобщаващо и кохерентно – да комбинира устойчивостта на околната среда със социалната устойчивост. Всъщност тази концепция е заложена отдавна в едно или друго усилие на международно равнище и най-вече в Дневния ред на ООН за устойчиво развитие на света до 2030 г., във взаимно обвързаните 17 цели за устойчиво развитие. (<https://bpid.eu/davos-golyamoto-prezarezhthane/>)

Според участниците в Давоския форум освен климата друг основен проблем е нарастващото неравенство в света. Настоящата криза с COVID-19 разкрива наболели проблеми на нашето общество, като неравенствата и недостатъците в осигуряването на социална защита, достъпа до социални и здравни грижи. Кризата показва огромните разлики в използването на парични средства от правителствата в развитите държави, където се харчат 10 000 долара на гражданин, докато в по-слабо развиващите се страни подкрепата е 17 долара на човек. Така, наред с усилията за справяне с климатичните промени и възстановяване на икономически растеж, е важно да се търсят решения за социална защита. (<https://bpid.eu/davos-golyamoto-prezarezhthane/>) Пандемията от COVID-19 и породената от нея здравна криза естествено и логично

⁵ Клаус Шваб е немски инженер и икономист, получил образованието си в швейцарски университети, магистър от „Харвард“ и професор от Женевския университет. Известен е най-вече като основател и изпълнителен председател на Световния икономически форум (СИФ), учреден от него през 1971 г. Заедно със съпругата си Хилде Шваб е съосновател на „Фондация за социално предприемачество Schwab“. През 1998 г. съвместно с нея Клаус Шваб основава „Фондация Schwab за социално предприемачество“, а през 2004 г. – фондация „Форум на младите глобални лидери“. Книгата „COVID-19: Великото зануляване (GREAT RESET)“ е написана в съавторство с Тьер Малере, който е представян като лаяв футурист. Филипов, М. Ковид-19: Началото на Великата перестройка (22.12.2020). <<https://rodopi-info.com/kovid-19-nachaloto-na-velikata-perestrojka/>>

⁶ Използвам варианта COVID-19 на изписване, защото това е най-разпространеният начин, по който се пише името на болестта на различни езици. Представява абривиатура на Coronavirus disease 2019.

обостриха всички съществуващи до този момент кризисни състояния в съвременното общество.

В книгата „COVID-19: Големият рестарт“ Клаус Шваб изразява идеята, че епидемията от COVID-19 неизбежно води до рестарт на социалната система, изнемване на малкия и средния бизнес, при което хората ще загубят личната си свобода и собственост, но ще получат антиутопично глобално лидерство. Това е Новият световен ред на идеолозите от Давос и този рестарт според тях е без алтернатива и промяната предстои да се случи.

Шваб и Малре смятат, че започналите през 2020 г. социални протести в много точки по света показват необходимостта от промяна на досегашния свят. Кризата с COVID-19 и протестите са взаимосвързани: от една страна, протестите ще помогнат за настъпването на промяната, а от друга страна, пандемията отваря уникален прозорец за възможности, който да въведе човечеството в новото бъдеще. <https://rodopi-info.com/kovid-19 – nachaloto-na-velikata-perestrojka/>

Авторите на книгата „COVID-19: Големият рестарт“ излагат тезата, че пандемията от COVID-19 ни показва, че проблемите, с които се сблъскваме, като пандемии, тероризъм, промени в климата, международна търговия и др., имат глобален мащаб. Ето затова те се нуждаят от глобално управление и решение, защото повечето от националните държави, дори САЩ, не успяват да се справят с проблеми от такъв характер. Големият рестарт е предложение как да се използва пандемията, за да се затвърди глобалният контрол над населението на планетата.

Протичащите отрицателни процеси не може да бъдат овладени и дори ограничени в рамките на представителната демокрация, която е замислена и осъществена като система за държавно управление в полза на елитите чрез техни представители. Обясним е страхът им, изразен в думите на Клаус Шваб: „По-добра икономика е възможна. Трябва да преосмислим капитализма“. (Давос, Ковид и Голямото презареждане, <https://www.directdemocracy.bg>)

Преосмислянето на капитализма в съвременния свят е новата линия и тенденция в обществената мисъл и тя има различни посоки, смисъл и съдържание в зависимост от социалните и обществените сили, които търсят и предлагат решения.

В съвременния свят в условията на нарастващи международни противоречия експертите и политическите лидери на Русия и Китай посочват друг път, решение и средства за преосмисляне на капитализма и предупреждават, че „човечеството днес е изправено пред риск“.

Те лансират четири основни политически приоритета, които биха осигурили устойчиво и хармонично развитие в света: удобни жилища, достойни заплати и пенсии, висококачествена медицина и образование. Същевременно важна е работата, с която всеки човек е ангажиран, да осигурява стабилни и нарастващи доходи, а също и достоен жизнен стандарт с ефективни учебни механизми през целия живот. Това ще даде възможност на хората да развиват и изграждат кариерата си, а след нейното завършване да получават достойна пенсия и социален пакет. Това, разбира се, е необходимо, желано и осигурено за една незначителна част от населението в света. Но то е само изходното начало. Ето защо като належаща необходимост се сочат: изкореняването на бедността и търсене на такава глобализация, която да бъде от полза за всички; стремежът към мир и всеобщ просперитет; отчитането на разнообразието на цивилизациите, като се намали разделението между развитите и неразвитите държави; страните да засилят макроикономическото сътрудничество; осигуряване на висококачествена, ефективна медицинска помощ и гарантиран достъп до модерно ниво на здравеопазване. Другият съществен приоритет е образованието и осигуряването на възможност на децата да получат достойно образование и да реализират своя потенциал. Посоката е към изграждане на икономики, при които хората не са средство, а цел. Призивът е да се изградят общество и свят без войни, насилие, алчност, егоизъм, корупция и демагогия. Това са пътищата, които изключват и не възприемат „зануляването“ и рестарта, лансирани от участниците в Давос като единствено възможни и приемливи за тях.

Несъмнено това са различните пътища, отношение и подходи за решаване на големите противоречия, пред които е изправено човечеството. Всички са единомдушни единствено в това, че светът няма да се върне в състоянието преди пандемията от COVID-19 и няма да бъде същият, а капитализмът в този вид и състояние няма бъдеще дори сред представителите на глобалния елит. Идеите за развитието на обществото показват, че такъв свят е не само възможен, той е неизбежен, защото се налага от социалните закони и е нов прочит на историята или нова концепция в социалната философия и философията на историята. Това е опит да се обяснят протичащите социални процеси днес и да се очертаят контурите на обозримото бъдеще. Тази нова визия за социалното развитие и за изход от кризата отхвърля доминиращия днес икономически детерминизъм. Единственото решение е промяната, която предполага реструктуриране на обществото в съответствие с изискванията на обективните закони на общественото развитие, а не според опростенческите виждания на корпоративния, политическия и военния елит. Човечеството е в навечерието на преход към нови струк-

турни промени и в областта на културата, духовността и ценностната система. Днес геополитическите проблеми и криза, породени от не-олибералния капитализъм и безумието на глобалния елит, пораждат един жизненоважен проблем – оцеляването на човечеството.

Посвещавам статията на баща ми, когото загубих, докато подготвих тази тема, точно от тази коварна болест на десетилетието.

THE COVID-19 CRISIS – THE CATHARSIS OF OUR TIME

Velichka Todorova

Historical Museum “Iskra” – Kazanlak

Summary: *The concept of theoretical approaches, causes, types, typology, crisis dynamics is studied. It is stated that crises bring both negative and positive charge and consequences, as well as the danger of regression and destruction of the system, as well as the possibility of transition of the system to a higher level of development. The specifics and comprehensiveness of the COVID-19 crisis in the modern world are revealed. The modern concepts for overcoming the crisis, for the salvation of humanity are analyzed. The two main possible concepts launched by Klaus Schwab and the global elite, on the one hand, and Russia and China, on the other, are outlined.*

Keywords: *crisis, capitalism, COVID-19, system, humanity, reboot.*

Величка Тодорова

Исторически музей „Искра“

Казанлък

Ул. „П. Р. Славейков“ № 8

Имейл: vktod73@abv.bg